

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ÖZEL SAYI

Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ÖZEL SAYI

Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN: 975 - 482 - 473 - 8

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. M. Sait YAZICIOĞLU <i>Cumhuriyetin 75. Yılında Din Öğretiminde Yeni Hedefler</i>	1
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>İslam'ı Yeniden Anlamak ve Anlatmak</i>	9
Prof. Dr. Kerim YAVUZ <i>Genel Öğrenmeden Dini Öğrenmeye Yaklaşımlar</i>	55
Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN <i>Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ve "Cemaatlaşma"</i>	65
Prof. Dr. Ünver GÜNAY <i>Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu</i>	91
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Mustafa Kemal Atatürk'ün İslam Tarihi Anlayışı</i>	119
Prof. Dr. Münir KOŞTAŞ <i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü, Bugünü)</i>	141
Prof. Dr. Münir KOŞTAŞ <i>Türkiye'de Laikliğin Gelişimi (1920'den Günümüze Kadar)</i>	185
Prof. Dr. Hasan ONAT <i>Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine</i>	197
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Osmanlı Son Döneminde Cumhuriyete Hutbelerimiz Üzerine Bazı Düşünceler</i>	209
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Milli Kültürde Dinin Rolü</i>	217
Doç. Dr. Suat CEBECİ <i>Cumhuriyet Döneminde Yüksek Din Öğretimi</i>	227
Doç. Dr. Halis AYAN <i>Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Genel Bakış</i>	237
Doç. Dr. Mualla SELÇUK <i>Teorik ve Pratik Açmazlarıyla Kültürel Miras Öğretimini Sorgulayan Bir Deneme</i>	255
Doç. Dr. Ahmet AKBULUT <i>Din, Laiklik ve Demokrasi Üçgeni</i>	265

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KELEŞ
*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 75. Yılında İlahiyat Fakültelerinin
Önemi* 279

Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Çevre Biliminin Gelişiminde Çevre Ahlâkı'nın Önemi 295

ÇEVİRİLER

Prof. Christian W. TROLL (Çeviren: Dr. Ş. Ali DÜZGÜN)
*Hristiyanlık ve İslam Perspektiflerinden Sosyo-Politik ve Kültürel Çoğulcu-
luğun Temelleri*..... 319

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNUN 75. YILINDA İLÂHİYAT FAKÜLTELERİNİN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KELEŞ*

“Ey millet Allah birdir. Şânu büyüktür. Allah’ın selâmeti, âtîfeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz efendimiz, Cenâb-ı Hak tarafından insanları hakâik-ı dîniyeyi tebliğ e memur ve rasûl olmuştur. Kânûn-i esâsîsi cümledenizce malumdur ki, Kuran-ı Azîmü’ş-Şandaki nususstur. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor. Eğer akla, mantığa ve hakikate tevafuk etmemiş olsaydı, bunununla diğer kavanin-i tabiiyye-i ilahiyeye beyninde tezat olması icap ederdi. Çünkü bilcümle kavanin-i kevnîyyeyi yapan cenab-ı Hak’tır.”¹

Gâzi Mustafa Kemal Atatürk

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze İlâhiyat Fakültelerinin misyonu ve önemi konusunu birkaç ana başlık altında incelemeye çalışacağız.

- A- Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunun Tarihi Arka Planı
- B- Cumhuriyetin Resmi İdeolojisinde Dinin ve Din Eğitiminin Yeri
- C- İlâhiyat Fakültelerinin Dün, Bugün ve Yarın Üstlendiği Misyon
- D- Sonuç ve Teklifler

A- Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunun Tarihi Arka Planı

Türkiye Cumhuriyeti, tarih sahnesine tesadüfen çıkmış, hiçbir geçmiş ve geleneği olmayan -nev zuhur- bir devlet değildir. O tarihteki yerini durup dururken ve bir rastlantı sonucu almamıştır. Aksine, büyük bir imparatorluk geleneğinin ve birikiminin hazırlamış olduğu tarihsel şartların sonucu olarak tarihteki yerini almıştır. Bu makalede bizim maksadı-

* Dicle Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1. Mustafa Kemal Atatürk, Balıkesir Hutbesi, 7 Şubat 1923. Balıkesir Paşa Camii. Bak: Düccane Cündioğlu, Türkçe Kuran ve Cumhuriyet İdeolojisi, 185.

mız, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihteki yerini nasıl almış olduğunu incelemek değildir. Ancak, konumuzun anlaşılmasına ışık tutacağına inandığımız bazı noktaları bu bağlamda incelemeye çalışacağız.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin öncülleri ve onu tarih sahnesine çıkararak ilk aşama ve oluşumlar, kuruluşunu hazırlayan tarihsel arka plan daha Osmanlı devletinin son yüzyılı içinde başlamıştır. Genel olarak "**Tanzimat Dönemi**" olarak bilinen bu Batılılaşma hareketi, genç Cumhuriyetin de bir anlamda ana rahmine düşüşü anlamına gelmektedir.²

Türkiye'nin çağdaşlaşma tarihini ve kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'ni birkaç aşamalı bir değişim süreci içinde değerlendirmek mümkündür. Bu aşama ve değişim süreçlerini, Şerif Mardin'in konuya ilişkin bir makalesinden özetleyerek aktarmak istiyoruz. Ş. Mardin bu tarihi gelişmeyi şu aşamalarla değerlendirmektedir: **Birinci Aşama**, Osmanlı İmparatorluğunun askeri gücünü yitirmesine karşı alınan tedbirlerdir. (1774-1826) Batıdan alınan askeri nizam, teknoloji ve eğitim bu döneme ait çağdaşlaşma hareketidir. **İkinci Aşama**, (1826-1865) Tanzimat'ın beraberinde getirdiği idari reform, iktisadi önlemler, yeni eğitim modeli -Rüştiye-gibi yeniliklerdir. **Üçüncü Aşama** ise, Yeni Osmanlılarda "Serbestiyet"e kavuşma düşüncesinin belirmesidir. Yüzyılın sonunda ise, (1900) bu yeni yapının gerçekten sağlam olabilmesi için, özenilen Batı kurumlarının, Batının yaşam tarzının, düşünce ve kültürünün ithal edilmesi gerekeceği iyiden iyiye tartışılan bir konu haline gelmiştir.³ İşte bu aşamalar daha sonra kurulacak olan çağdaş ve modern Türkiye Cumhuriyetinin ilk adımları ve tarihi temelleridir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, yukarıda vermeye çalıştığımız Osmanlıda başlayan çağdaşlaşma hareketlerinin başarısız kaldığı ve son batılılaşma düşüncesinin de tartışıldığı yıllarda dünyaya gelmiştir. Bu açıdan, Atatürk kendisinden önce başlamış olan işbu süreçten hız almış ve onları tamamlamıştır.⁴ Preston Hughes bu konuda; "**Atatürk'ün Siyasal Düşüncesinin Kökleri**" başlığı altında, yukarıda ifadeye çalıştığımız Tanzimat ve sonrasında yenilikçi gelişmelerin, Atatürk'ün özellikle subaylık dönemi fikri gelişmeleri üzerinde etkili olduğunu kaydetmektedir. Ayrıca, o gün için bu yenilikçi ve Batılılaşma akımına en çok destek verenlerin askeri öğrenciler ve subaylar olduklarının da altını çizmektedir: "1890'larda askeri öğrenciden paşaya dek subaylar giderek

2. Bu konuda geniş bilgi için bak: Mithat Baydur, "**Modernleşme Bağlamında Tanzimat**", Türkiye Günlüğü Kasım-Aralık 1994.

3. Şerif Mardin; "**Atatürk'ü Anarken**", Türkiye Günlüğü, 5. 28/Mayıs-Haziran 1994. Yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler, yazarın görüşlerinden özetlenmiştir. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bak: Ahmet Turan Alkan; "**21. Yüzyılın Başlarında Atatürkçülüğün Durumu**", a.g.d., 10-15. Şerif Mardin'in ifade ettiği bu aşamalar ile ilgili bir değerlendirme için bak: Durmuş Hocaoğlu, "**Sekülerizm, Laisizm ve Türk Laisizmi**", Türkiye Günlüğü, Temmuz-Ağustos 1994.

4. Mardin, a.g.d., 6.

daha fazla devrimci harekete girmeye başladılar.”⁵ Bu genel temayülden Atatürk de nasibini almış ve özellikle talebeliği yıllarında ve Manastır⁶ askeri lisesindeki talebeliği yıllarında hem Fransız felsefesi ve düşüncülerinden hem de Türk aydınlarından etkilenmiştir. Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi... Bizzat kendisi: **“Ben inkılap ruhunu ondan (T. Fikret) aldım.”** demiştir.⁷

İstiklal savaşı yıllarında Atatürk tabii olarak savaş konularına yoğunlaşmış ancak fırsat buldukça da siyasal felsefe kitaplarını mütalaa etmiştir. Savaş dönemi günlüğüne yapmış olduğu açıklamalarında, ülke için düşündükleri yenilikleri ve reformları açık bir şekilde ifade etmiştir. **“Gücüm ve fırsatım olsaydı, ani bir darbe ile gerekli reformları yapardım”.** (Afet İnan, 1981: 142)⁸

Savaş sona erdiğinde Atatürk 1920'lerin başında uygulamak istediği düşüncelerini ve siyasal kavramları büyük oranda geliştirmiş durumdaydı.⁹ Bu ifadeye çalıştıklarımız ve yaptığımız alıntılar, kurulacak olan yeni devletin oluşumunu hazırlayan fikri gelişmeyi göstermektedir. Yine açıkça bilinen konulardandır ki Atatürk, özellikle Fransız düşünürlerden etkilenmiştir. Rousseau'dan ve onun meşhur eseri **“Toplum Sözleşmesi”**nden etkilendiği tarihten sabittir.¹⁰ Bu ön hazırlıklar, daha sonraki fiili reformlar için birer temel oluşturmuşlardır. Bu hususu Yakup Kadri Karaosmanoğlu şöyle ifade etmektedir: **“Mustafa Kemal'in fikir yapısı üzerinde Fransız etkisi olduğu gerek arkadaşlarınca gerek araştırmacılarca ifade edilmiştir. Devrimlerin temelinde akılcılık ve pozitifizmin izlerini görmek mümkündür. Bu etki Osmanlı devletinin çöküşünü gözleriyle görmesiyle ve çare aramasıyla birleşince, devrimin projesi belirir hale gelmiştir.”**¹¹

“Kemalizm'in doğduğu tarihsel ortam siyasal konjonktürde 'Demokrasi' yükselen bir değer değildi. Dolayısıyla Kemalizm, karşı karşıya olduğu siyasal bir gerçekliği reddetme durumunda olmadığı gibi; tarihin zorunlu bir uğraşını da ıskalamamaktaydı. Tam tersine Avrupa'da monarşilerin yerini alan ulus-devletin gereklerini Osmanlıda başlayan bir süreci radikal dönüşüme uğratarak Kemalizm Türkiye'ye taşıdığı; ve mevcut tarihsel uğrağa tekabül eden bir oluşumu gerçekleştirdi.”¹² Bu

5. Preston Hughes; Atatürkçülük ve Türkiye'nin Demokratikleşme Süreci, 19-21.
6. Atatürk 1896 yılında Manastırda bulunan ve Batı Makedonya'daki önemli bir askeri merkez olan askeri liseye girmiştir. Bak: Hughes, a.g.e., 23.
7. Hughes, a.g.e., 24.
8. Hughes, a.g.e., 32.
9. Hughes, a.g.e., 32.
10. Hughes, a.g.e., 33.
11. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 13 Haziran 1961 tarihinde yazmış olduğu bir makalesinden bu görüşleri nakledilmiştir. Geniş bilgi için bak: Yümnü Sezen, Humanizm ve Atatürk Devrimleri, 206.
12. Ali Yaşar Sarıbay; **“Demokrasinin ‘prelude’ Olarak Kemalizm”**, a.g.d., 16.

alıntıda da altı çizilen nokta, yeni kurulan Cumhuriyetin ifade ettiğimiz gibi, başlamış bir sürecin tamamlanması hareketi olduğudur. Bu konuda Toktamış Ateş de aynı görüşü savunmaktadır: “Türk devrim hareketinin Osmanlıdaki gelişmelerin belli bir çizginin uzantısı ve birbiri üzerine inşası olduğu düşünülmelidir. Bir önemli kırılma noktası var ama bu süreç devam etmiştir.”¹³

Ancak, 19. yüzyıl Osmanlısının geldiği noktada yapılan ıslahatlar ile daha çok amaçlanan şey devletin bekasını temine yönelikti. Yani bir değişimden ziyade değişmemeyi hedeflemekteydi. İşte bu açıdan Mustafa Kemal Atatürk’ün yaklaşımı, kendisine kadar olan değişim ve Batılılaşma yaklaşımından net bir şekilde ayrılır. O’na göre artık devletin marjinal değişikliklerle bekası mümkün değildir. Dolayısıyla hem devlet hemde toplumsal yapı bir kopuşla radikal bir şekilde değişmeli ve devlet toplum bağı yeniden kurulmalıdır.¹⁴ Atatürk’ün tasarladığı bu yeni yapılanma, fert devlet ilişkisini ve millet-devlet ilişkilerini kökünden değiştiren bir yapılanmadır.¹⁵

Bu başlık altında ifade etmeye çalıştığımız ana tema: Türk toplumunun daha Osmanlı İmparatorluğu döneminde girmiş olduğu, bütün bir dünyada gerçekleşmekte olan değişim sürecinin, Atatürk ve arkadaşları tarafından yer ve zamanı geldiği bir bağlamda hızlandırılarak sonuçlandırılmış olmasıdır. Yoksa, kimilerinin zannettiği gibi, tarihe rağmen, dünyanın kazandığı yeni konjoktüre rağmen ve tarihsel sürecin aksine bir hareket yapılmamıştır. Yani, Türkiye Cumhuriyeti doğumu gelmiş bir bebek gibi, beklemeye tahammülsüz olarak dünya tarihindeki yerini almıştır. Bu yaklaşımımızı Alexis de Tocoueville’nin Fransız devrimine ilişkin söylemiş olduğu bir sözüyle bitiriyoruz: **“Hiçbir toplum hazır olmadığı bir devrimi yapamaz.”**¹⁶ O halde Atatürk’ün kişiliğinde simgeleyen ve “devrimler” adıyla anılan modernleşmeye yönelik girişimleri bir sürecin başı değil de, başka bir sürecin ulaştığı yoğunlaşma momentini olarak ele almak gerekmektedir.¹⁷

Sonuç olarak, 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu böyle bir tarihsel arka plana dayanmaktadır. Bu tarihsel şartlarda gözükken ve ortaya çıkan tabloya baktığımızda şunu görebilmekteyiz: yıkılma aşamasına gelmiş olan Osmanlı devletinin o günkü aydınları, yani Tanzimat dönemi yenilikçi düşünürler, yeterli seviyede felsefi

13. Toktamış Ateş, “Atatürk Kavga Sebebi Olmamalıdır”, 10 Kasım 1996, Zaman Gazetesi.

14. Etyen Mahcupyan; “Kemalizm Bir Geçiş Dönemi”, a.g.d.; 56.

15. Bu konuda geniş bilgi için bak: Sarıbay, a.g.d., 17.

16. Mehmet Ali Kılıçbay; a.g.d., 67.

17. Kılıçbay; a.g.d.; 67.

birikim ve altyapıya sahip olmasalar da,¹⁸ çarenin değişim ve Batının gerçekleştirmiş olduğu tarzda bir yapılanmayı sağlamak olduğu görüşüne sahip olmaları ve bunun mücadelesini vermeleridir. İşte bu mücadelenin başlattığı bir gelişme sonunda Türkiye Cumhuriyeti'ni netice vermiştir.

B- Cumhuriyetin Resmi İdeolojisinde Dinin ve Din Eğitiminin Yeri

Yukarıda ifade ve özetlemeye çalıştığımız yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve onu hazırlayan tarihsel arka plandan sonra burada üzerinde durmamız gereken diğer bir önemli konu da, bu yeni devletin din ile ilişkisidir. Başka bir ifadeyle, devletin dini yeniden tanımlayarak onu yeni yapılanma içerisinde uygun bir yere koymasındır. Devletin din ile olan bu yeni ilişkisinin yanında, dindarların dini hayatı ve bu dini hayatın yeni ideoloji ve onun yapmış olduğu reform ve düzenlemeler ile çatışmaları Cumhuriyet rejiminin en önemli problemini oluşturmaktadır.

Aşağıda değinileceği üzere, Cumhuriyet rejiminin, kurucu teorisyenleri ve ilk uygulayıcıları tarafından büyük ölçüde geçmişe ve geleneğe karşı olduğu ve olması gerektiği şeklinde algılanması sözünü ettiğimiz din-devlet ilişkilerinin olumsuz yönde gelişmesini sağlamıştır. Hala bugün bile yapılan tartışmaların temelinde Cumhuriyeti ve onun beraberinde getirdiği kurumları- Laiklik gibi- bu şekilde anlama yatmaktadır.

Din-Devlet İlişkisinin Dayandığı Fikri Temeller

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu hazırlayan tarihi nedenleri sıralarken de ifade ettiğimiz gibi, Cumhuriyetin ilk kurucuları fikri olarak Batıdan, özellikle de Fransız düşünürlerden etkilenmişlerdir. Bu etkilenmenin anlamı ve sonucu ise, Batıda din devlet ilişkisine dair yapılan uygulamaları aynıyla Türkiye'ye taşımaktır. O gün için özellikle Fransa'da ortaya çıkan laik görüşler çok radikal denilebilecek bir seviyede, dini bütün devlet kurumlarından dışlamakta ve yok saymaktadır.¹⁹ "Çağdaş

18. Durmuş Hocaoğlu, "Sekülerizm, Laisizm ve Türk Laisizmi" başlıklı makalesinin "Türk Laisizmi" başlığı ile konumuza ilişkin şu tespitlerde bulunmaktadır: Şinasi, Münif Paşa, Ali Suavi, Namık Kemal, Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet... ilh. Bunların hepsi kuşkusuz iyi niyetli insanlardı; ama yine kuşkusuz, hiçbirisi gerçek anlamıyla düşünür, filozof, fikir adamı değildi. Hemen hepsinde hakim olan niteliğin, ana hatlarıyla ve kabasından, engin bir vatanseverlik, derin bir romantizm, gazeteci entelektüelliği olduğunu söyleyebiliriz. Bu "yarı-aydın Türk entelijansiyası" arasında Fransız İhtilalinin bütün dünyaya yaydığı inkılapçı fikirler, ateşli taraftarlar bulmakta gecikmedi. Bunun yanında, pozitivist ve matryalist felsefeler de tesir etme imkanı bulmaya başladı. Sosyalizm hemen hiç tanınmıyor, komünizm hiç bilinmiyordu. Ancak, mükerreren belirtmek gerekir ki, ekseriyetinde ortak olan özellik sathiliktir." Türkiye Günlüğü, Temmuz, 1994. Sa: 49.

19. Nur Vergin, "Din ve Devlet İlişkileri: Düşüncenin Bitmeyen Senfonisi" Türkiye Günlüğü, Temmuz-Ağustos, 1994, Sa: 5-6.

demokrasilerin fikir öncüsü olarak tanıdığımız Rousseau da **'Toplum Sözleşmesi'** nde tümüyle devletin ihtiyaçlarına göre tanzim edilmiş ve devlete tabi bir sivil din tesis edilmesi gerektiğini yazıyordu.²⁰

Türk aydınlarının büyük ölçüde etkilendiği, hatta Atatürk'ün de etkilendiğini ifade etmiştik, Rousseau'nun bu görüşleri yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin din ve devlet ilişkilerini belirlemede oldukça etkili olmuştur. Bunun yanı sıra yine çağdaş bir filozof olan Tocqueville ise daha farklı bir bakış açısıyla konuya eğilmekte ve görüşleri ileri sürmektedir. Onun konumuza ilişkin görüşlerini özetleyen Nur Vergin şöyle yazmaktadır: "Tocqueville devlet dini olgusuna demokrasi adına karşı. Bunun tabii bir uzantısı olarak devletin resmi felsefeler üretip onlara sahiplenmesine de karşı. Çünkü, diyor bu liberal düşünür, bir devlet dininin varlığı veya devletin belirli bir felsefeyi kendisine mal edip resmileştirmesi bağnazlığa öden vermektir ve özgürlüğü ortadan kaldırmaya hizmettir. Tocqueville böyle bir durumun uzun vadede, hatta bizatihi devleti de yıpratacağını öne sürüyor."²¹ Bugün gelinen nokta itibarıyla bakıldığında, yukarıda görüşleri verilmiş olan iki düşünürden ilki ülkemiz üzerinde oldukça etkili olmuş, ancak gelinen nokta Tocqueville'yi haklı çıkarmıştır.²²

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihi süreç içerisinde, Batıda neredeyse hakim olan pozitivist felsefe insanlığa yeni din teorileri ve yeni Tanrılar sunmaktaydı. Pozitif Felsefe derslerinin hocası, **"Pozitivist İlmihal"** adlı kitabında şöyle demektedir: "Şu veya bu şekilde bir ruhbanlığın bulunmadığı bir toplumun kendini idame ettirmesine de geliştirmesine de imkan yoktur." Evet şaşılacak bir şey ama, pozitivistizmin kurucusu toplumda manevi bir gücün varlığının ve itikadın gerekliliğine inanıyor. Hristiyanlığın artık bu manevi gücü temsil edememesine işaret ediyor ve toplumu yönetmek için yeni bir dinin gerekli olduğunu söylüyor. Artık geçersiz olan ve çağın insanının ihtiyaçlarını karşılamakta zaafiyet gösteren eski dinin yerini alacak olan bu yeni dinin adı **"İnsanlık Dini"** ya da **"Beşeriyet Dini"** olacaktır. Bu din eski dinle aynı fonksiyonları ifa etmeye muktedir olacaktır ama bu yeni dinin niteliği farklıdır. Bu din tümüyle laiktir ve **transcendence**'ı (aşkınlığı) dışlayıcı bir dindir. Yeni dinde, insan aklının fevkinde aşkın güc yoktur. Çünkü bu, Tanrısız, Tanrısı olmayan bir dindir. Comte bu konuda çok açık bir ifade kullanıyor: "Beşeriyet, Tanrı'nın yerini artık ebediyyen almış bulunuyor ama tabii, onun geçici hizmetlerini de unutmuyor."²³

"Bu görüşler aslında 1945'de **'Dinde Reform'** çağrılarında yer alan ve daha sonra da 1947 Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayında dile getiri-

20. Nur Vergin, a.g.m., 7.

21. Nur Vergin, a.g.m., 7.

22. İlk laiklik uygulamaları ve bu uygulamaların dayandığı Batı modelleri için bak: Yünni Sezen, Humanizm ve Atatürk Devrimleri, 294.

23. Nur Vergin, a.g.m., 11.

len fikirlerin paralelindedir. Bu paralellik öylesinedir ki, bu fikirlerin ilham kaynağının Comte ve Durkheimgil pozitivism olduğuna dair zerre kadar şüphe yoktur. Çünkü laiklik adına dinde reform yapma arzusunun temelinde, laiklikle pek ilgisi olmayan ama tıpkı Comte'un tasarladığı türden yeni bir din yaratma arayışı vardır. Reforma tabi tutulan din de, işte, çağımızın ihtiyaçlarına cevap veren ve Türkiye gerçekliğine uygun bir din olacaktır. Türk din reformcularının 'Yeni ve pozitif dinin Papa'sı Comte'dan farkı, onun kurduğu din beşeriyete yönelik ve insanlığın tümünü kapsayıcı ve evrensel mahiyette iken, bizimkilerinkinin, evrensel ilkelere hareketle fakat, Türkiye'ye özel bir din istidadında olmasıdır.'²⁴

Kendilerince Batının yapmış olduğu dinde reformu yapmayı tasarlayan bu düşünürler ve bu düşünürlerin ürettiği teorilerin pratiğini ortaya koyan siyasi kadrolar, olmaması gereken ve bizim tarihi geleneğimizle bağdaşması asla mümkün olmayan bir tabloyu meydana getirdiler. Bu tablonun olumsuz ve tasvip edilemeyecek şekilde oluşmasında rolü olanlar şüphesiz Genç Cumhuriyete iyilik etmiyorlardı. Devletin bu ilk teşekkül yıllarında daha sağduyulu davranması gereken aydın ve yazarlar, tam aksine milletin kutsal değerlerine ve dini inançlarına hakaret sayılacak yazılar yazıp dergi ve gaztelerde neşrediyorlardı. Bu tür yazılar ve ifadeler ise, Cumhuriyetin çağı yakalama ve Türk milletini muasır milletler seviyesine çıkarma gayesine ve bu doğrultutaki projesinin gerçekleşmesine maniler oluşturmaktaydı. Bu ifadelerimizi destekleyen bir iki örnek vermek istiyoruz:

Kumandanoglu Kasım Tevfik, "Genç Düşünceler" adlı haftalık derginin 1-8 Kasım 1928 tarihli sayısında, "Hz. Muhammed'e Açık Mektup" başlıklı yazısında, Peygamber efendimize (a.s.) "Çöl Bedevişi", "Sihirbaz", "Üfürükçü", Kuran-ı Kerim için ise, "Çöl Kanunu" gibi ifadeler kullanmıştır.²⁵ Cumhuriyet Halk Partisi yayın organlarından olan "Uyanış" dergisinde ise, 15 Ağustos 1929'da Refik Ahmet isimli bir yazar da şöyle yazmaktaydı: "Allah'ı da sultanla beraber tahtından indirdik. Artık Türkiye'de ne din, ne Tanrı ne de Peygamber vardır."²⁶ Bu ifadelerin bütünüyle Comte'un tesirinde kalınarak söylendiği her türlü izahattan varestedir.

Hiç şüphe yok ki bu görüşler ne Atatürk'ün görüşlerine uymaktaydı, ne de bugün Atatürk'ün çizgisini devam ettiren siyasilerimizin görüşleri-

24. Nur Vergin, a.g.m., 12. Nur Vergin bu makalesinde, özellikle laiklik konusunun Türkiye Cumhuriyetinin ilk dönem uygulamalarında ve hala nasıl anlaşılıp uygulandığını çok çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bilhassa Halk Partisi dönemi uygulamalarının, din ile devlet ilişkilerini, keza dindar ile devlet ilişkilerini büyük ölçüde yıpratmış olduğunun tespitlerini vermektedir. Bu makalesinde yazarımız önemle, laiklik ile laikçiliğin bizim ülkemizde oluşturduğu sorunları dile getirmekte ve çok hayati noktalara dikkatimizi çekmektedir. Konuyla ilgili geniş bilgi için adı geçen makaleye bakılmalıdır.

25. Mustafa Öcal, İmam-Hatip Liseleri ve İlk Öğretim Okulları, 36.

26. Mustafa Öcal, a.g.e., 36.

ne... Bu görüşler ve yazılar için söylenecek en yerinde ifade; Batıya ait bazı felsefî düşünceleri iştmiş ancak hazmetmeden, zihninde sindirmeden, büyük zahmetler ve fedakarlıklar ile kurulan ve Türk Milletinin geleceği olan Cumhuriyet için bu beyanların ona ne kazandırıp ne kaybettireceğini hesap etmeden söylenmiş maksadını fazlasıyla aşan sözler ve beyanlardır. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ün yazımızın girişine koyduğumuz Balıkesir Hutbesinden yapmış olduğumuz alıntı ve şimdi nakledeceğimiz görüşleri, yukarıda vermiş olduğumuz hezeyanlar ile asla bağdaştırılamaz. Hele bu görüşleri Kemalizm diyerek takdim etmek ise bütün bütün Atatürk'e ve onun düşüncelerine ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş maksadına terstir. Açıkça iftiradır. Zira Atatürk asla din öldü, artık Tanrı da onun emrindekiler de bu ülkeden sınır dışı edildi dememektedir ve dememiştir. Bu iddianın aksine bir ifade Atatürk adına ispat edilemez. Tam aksine her ferдин dinini öğrenmesi gerektiğini ve bunun için de mektepler açılmış olduğunu şöyle ifade etmektedir:

*"Efendiler! Bizim dinimiz akla en uygun ve en tabii dindir ve ancak bundan dolaydır ki en son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla fenne, ilme ve mantığa uygun olması gerekir. Elbette her fert dinini, diyanetini öğrenecek bir yere muhtaçtır. Orası da medrese değil mekteptir."*²⁷ Bu mealde "Söylev" de ise şöyle söylemektedir: *"Bizde ruhbanlık yoktur. Hepimiz müsaviyiz ve dinimizin ahkâmını (hükümlerini) mütesaviyen öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır; orası da mekteptir."*²⁸ Şimdi bir bu ifadeleri düşünelim ki bunlar bizzat Türkiye Cumhuriyetinin kurucusuna aittir. Bir de yukarıda nakletmiş olduğumuz ve dine-imana küfreden sözleri... Elbette ki o sözler Cumhuriyet rejimine yarar sağlayan ve sağlayacak sözler değil aksine zarar veren sözlerdir ve öyle de olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olan Atatürk'ten son Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel'e gelip onun sözlerini dinlediğimiz zaman, aynı çizgiyi bulmak mümkündür. Öyle ise, bu çizginin dışı sayılacak ifadeler kesinlikle Cumhuriyete zarar veren art niyetli -şayet art niyetli değilse cahilce- yanlış ifadeler olduğunu söyleyebiliriz. Sayın Süleyman Demirel şöyle demektedir:

"5 milyar insanın yaşadığı dünya huzur arıyor, daha doğrusu huzursuzluktan fevkalade şikayetçidir. Dünya kurulduğundan beri insanlar zaman zaman huzursuz olmuşlardır. Hep huzur araya gelmişlerdir. Toplum zaman zaman öyle bozulmuştur ki, Alemlerin Rabbi Cenab-ı Allah insanlara semavi Kitaplar ve Peygamberler göndermiştir. Bugün dünyadaki beş milyar insanın, çeşitli dinlerin salikleri olduğunu biliyoruz ve dinsizlik teorilerini yürüten rejimlerin de günümüzde çöktüğü, bir varlık ispatlayamadıkları, ortadan kalktığı da yine herkesin malumudur. Öyle

27. Hakkı Naşit Uluğ, Üç Büyük Devrim, 12-13 Ak Yayınları 1973.

28. Atatürk, Söylev, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay. II. 98.

bir noktada bulunuyoruz. İnsanlık bir yere gelmiştir ki, burada manevi değerler, moral değerler, milli ve ahlaki değerler olmadıkça, materyal değerlerle ayakta durmak mümkün değildir. Maddi zenginlik yetmiyor. Hatta maddi zenginlik tek başına huzursuzluğun kaynağı bile olabiliyor. Manevi zenginliği terk eden toplumlar büyük sıkıntılar ve ıstıraplar içerisine sürükleniyorlar. Hep öyle de olagelmıştır. Bir milyardan fazla mensubu bulunan İslam dininin 5 kıtada yayılmış taraftarı yani Müslümanlar, daha çok dayanışma içerisinde olmalıdır. Birbirlerini daha iyi bilmelidirler, tanımalıdırlar ve **Müslümanlığı daha iyi öğrenmelidirler. Daha çok uygulamalıdır. Bu ihtiyaç, bugün dünyanın geldiği bu noktada bütün Müslümanların da geldiği yerdir.**²⁹

Sayın Demirel'in bu ifadelerinde altı çizili sözlerin Atatürk'ün sözleri ile, dinin öğrenilmesi ve gerekliliği noktasında nasıl örtüştüğü ve 75 yıldır nasıl bu çizginin gerçek demokratlar ve Cumhuriyetçiler tarafından korunmakta olduğu çok açık olarak görülmektedir. Nitekim bu konuda yetkili makamların ilkinden son temsilcisi olan Cumhurbaşkanı'nın halen vermekte olduğu beyanlarına baktığımızda; din devlet ilişkisini bu çizginin dışına taşıyanların hem insanlık gerçeğine hem de Atatürk'ün bırakmış olduğu mirasa ihanet etmiş olduklarını söyleyebiliriz.

Genç Cumhuriyetin tarihinde amacının dışında ve Cumhuriyeti kuran ilk kurucusunun düşüncelerinin tersine uygulanmak istenen Laiklik ve yine bu anlayışın üzerine bina edilen devlet din ilişkileri, beraberinde hep toplumsal problemleri getirmiştir. Bu yeni uygulamalar o günkü idarecilerin ve reformistlerin beklediği sonucu vermediği gibi, aksine bir uyanış ve intibahı doğurmuş bu da tabii olarak karşı koyma ve çatışma eğilimini meydana getirmiştir. Devleti her açıdan yıpratmış olan bu gelişmenin asıl nedeni de yanlış bir laiklik anlayışı ve uygulamasından ibarettir.

Böyle bir yanlış hareket beraberinde kutuplaşmayı getirmiş ve devlet, din ile olan ilişkilerinde sağlıklı bir yapılanmayı gerçekleştirememiştir. Kurulan Diyanet İşleri Teşkilatı ve çalışması, fonksiyonları, hatta varlığının gereği ya da gereksizliği bugün bile tartışılmaktadır. Müstakil bir bakanlığının olmasından hangi bakanlığa bağlı olmasına kadar bu konuda önemli problemler yaşanmıştır.

Cumhuriyet ve Din Eğitimi

Bu makalenin boyutlarını fazlası ile aşan bu konuda, sadece konumuza alakadar eden yönü üzerinde durmakla yetineceğiz.

29. Süleyman Demirel, Türkiye Cumhuriyeti 9. Cumhurbaşkanı, I. Din Şurası Açış Konuşması., I. 9. Bu açılış konuşmasının bütün metnine bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı sıfatıyla Sayın Süleyman Demirel'in konumuza ilişkin çok önemli şeyler söylediğini görebileceğiz. Ayrıca; ısrarla laikliği dinsizlik gibi algılayanların da yanıldıklarının Cumhurbaşkanı'nın altını çizmektedir.

Cumhuriyetin kurulması nasıl tarihi bir sürecin zorunlu bir sonucu ise, bu kurulan yeni devletin geçmişten edindiği bir kısım tecrübelerden hareket ederek devlet ve onun bekası ile yakından ilgili olan eğitim alanında ve özellikle de din eğitimi konusunda değişiklikler yapıp yenilikler getirmesi de kurulan bu yeni devletin yeniliğinin bir sonucudur. Bu bir zarurettir ve nitekim öyle de yapılmıştır. Ancak, yukarıda ifadeye çalışıldığı üzere rejimin, sistem olarak din konusunda kendisini doğru konumlandıramamış olması, aynı şekilde din eğitimi konusuna da yansımış ve bu konuda da bir türlü isabetli bir uygulama gerçekleştirilememiştir.

Osmanlı devletinde eğitimin yürütüldüğü kurum medreseler idi. Hemen herkesçe malumdur ki, medreseler gerek din eğitiminde gerek diğer alanlardaki eğitim ve öğretimde çağın gelişmelerini takip edemiyor ve kendisini yenileyemiyordu. Bu haliyle medreselerin, özellikle yeni kurulan ve çok önemli yenilikçi projeleri bulunan Cumhuriyetin ondan beklediklerini verebilmesi de mümkün değildi. Bu nedenle ilk iş olarak Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitim medreselerden mekteplere devredildi. Yurt çapında bir eğitim birliğine gidilmek istendi.³⁰

Tevhid-i Tedrisat kanununun 4. Maddesinde, İmam ve Hatip Mektepleri ile İlahiyat Fakültelerinin açılması görevi Milli Eğitim bakanlığına verilmiştir. İlgili madde gereğince 1923-1924 yıllarında 29 yerde -eğitim süresi 4 yıl olan- İmam Hatipler açılmıştır. Ancak bir iki yıl içinde bir kısmı yeniden kapatılmış 1925 ve 1926 yıllarında ise, İstanbul ve Kütahya'dakilerin dışında tamamen hepsi kapatılmıştır.³¹ Yine aynı madde gereği 1924'de İstanbul'da Daru'l Fünun'a (İstanbul Üniversitesi) bağlı bir de İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Öğretim süresi 3 yıl olarak belirtilen bu fakülte, 1933 yılında kapatılmıştır.³²

Yukarıda ifadeye çalıştığımız yanlış tavır, din eğitimi verecek okulların da açılıp kapatılması ile de devam ettirilmiş ve devlet ile dindarlar arasında bir soğukluğun ve daha da önemlisi bir güvensizliğin oluşmasını sağlamıştır. Atatürk'ün altını özenle çizdiğimiz arzusunun tam aksine Müslüman milletin dinini öğreneceği yerler belirsiz ve devamsız hale getirilince, resmen karşılanamayan ihtiyaçlar gayr-i resmi şekilde hamiyetli Müslümanlar tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Bu durumun en vahim sonucu ise; millet dinini resmi ve ehil olanlardan öğrenemeyince, ehil olmayanlardan ve yarım-yamalak diyebileceğimiz yanlışlarla dolu ve hurafeler içine hapsedilen bir eğitimi almak zorunda kalmıştır. Bu şekilde alınan eğitim yetiştirdiği dindarların ne gibi sorunlar oluştur-

30. Tevhin-i Tedrisat kanunu, 2 Mart 1924 de T.B.M.M. gündemine getirilmiş ve 3 Martta kabul edilmiştir. 6 Mart 1924 günü ise Resmi Gazetenin 63. Sayısında 430 sayılı kanun olarak yayımlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Geniş bilgi için bak: Mustafa Öcal, a.g.e., 25.

31. Mustafa Öcal, a.g.e., 32.

32. Mustafa Öcal, a.g.e., 34.

duğu ise son birkaç senede çok daha açık ve acı bir şekilde herkes tarafından görülmüş oldu.

1982 Anayasa'sınının 24. Maddesine zorunlu olarak din dersinin orta dereceli okullarda okutulması konuldu. Bunun gerekliliğini Erzurum konuşmasında Orgeneral Kenan Evran şu şekilde açıklamaktadır: “Artık yeni aldığımız kararla liselerde ve ortaokullarda mecburi din dersi okutulacaktır. Bu suretle çocuklarımız din bilgisini bu okullarda alacaklardır. Bugün Batılı ülkelerin çoğunda okullarda din dersi verilmektedir. Laikliğin dinsizlik demek olmadığını muhtelif vesilelerle dile getirmiştik. Okullarımıza mecburi din dersi koymakla laikliğe aykırı davranmış olmayız. Atatürk de Dini cehlin elinden alıp ehlin eline vermek gerekir demiş ve tevhid-i tedrisat kanunu çıkarmıştır. Fakat okullarımızda din dersi ehil kimseler tarafından verilmediğinden, çocuklarımız ya hiç din terbiyesi almamış veya cahillerin elinde kalmıştır.”³³

Bütün bu problemlerin altında kanaatimizce, devletin din konusunda net bir tavır ortaya koyamaması ve belirleyememesi vardır. Yukarıda işaret edilen ilk laiklik uygulamaları nedeniyle halkın dindar ve geleneğe büyük ölçüde bağlı kesimi, açılan dini okullara bile kuşku ile bakmış ve çocuklarını onlara göndermekten imtina etmiştir. Bunun ana nedeni, işaret edildiği üzere idarecilerin halk üzerinde oluşturduğu kanaattir. Azalmış olmakla birlikte bugün için de aynı problem varittir.

“Türkiye'nin sorunu, laik bir sosyo-politik sistem içerisinde dinin ve dindar kişinin laiklik ile ilişkisinin niteliği sorunudur. Laik sistem içerisinde dinin ve dindar kişinin toplumsal ve siyasal konumlandırılması, yani statü sorunudur.”³⁴ Bütün içtenliğimizle katıldığımız Nur Vergin'e ait bu görüş Türkiye'nin acı gerçeğidir.

Orta dereceli okullara “**Din Dersi**” nin konulup konulmaması bile çok ciddi tartışmalara neden olabilmıştır. 1980 ihtilali sonrası Kenan Evren'in zorunlu din dersi koydurmasını hala laiklik başlığı altında tartışan ve onu suçlayan, hatta “**İrticacı**”lıkla suçlayanlar olmuştur. İşte bu çarpık laiklik anlayışdır ki şu gerçeği bir türlü görememektedir. O gerçek de şudur: Gelenğinde çok köklü bir dindarlığın bulunduğu bu millete doğru ve resmi bir din eğitimi verilemez ve devlet bunun meşru zeminini oluşturamaz ise, illegal örgütlenmelerden ve bu örgütlerin eğitim yetiştirdiği bağnaz ve aşırı söylem sahiplerinin ortaya çıkaracağı problemlerden hiçbir zaman kurtulamayız. İşte İlahiyat Fakültelerinin görevi ve misyonu da tam burada ortaya çıkmaktadır. Şimdi bu nokta üzerinde durmak istiyoruz.

33. Preston Hughes, Atatürkçülük ve Türkiye'nin Demokratikleşme Süreci, 138.

34. Nur Vergin, a.g.m., 15.

C- İlahiyat Fakültelerinin Dün, Bugün ve Yarın Üstlendiği Misyon

Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk İlahiyat Fakültesi, Daru'l-Fünuna bağlı olarak ilk açıldığı yıllardan hemen sonra öğrencisizlik gerekçesiyle kapanmış olmasına karşılık, daha sonra yeniden açılmıştır. Makalemizin baş kısmında da işaret edildiği üzere, Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin arka planında var olan Batı tesiri ve çağdaş filozofların etkisi, ilk ilahiyat fakültesinin açılışı için de bahis mevzudur. Daha ziyade felsefi araştırmalar için kurulan ve dinde reform hareketlerinde yardımcı olması beklenen bir kurum olmuş ve ilk misyonunu böylece üstlenmiştir. “**Dini Reformlar Layihası**” 1935 de kapatılacak olan İlahiyat fakültesi hocaları tarafından hazırlanarak verilmiştir.³⁵

Özellikle laiklik anlayışının doğru bir temel üzerine oturmayışından kaynaklanan genel sıkıntılar, ilahiyat fakültesi ve diğer din eğitimi veren okullar içinde etkili olmuş ve bu kurumlar kendilerinden beklenen misyonu tam eda edememişlerdir.³⁶

Bütün bu olumsuz şartlara rağmen Ankara İlahiyat Fakültesi başta olmak üzere diğer İslam Enstitüleri, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nde İslami konularda araştırmalar yapmaya çalışmış ve pek çok kıymetli çalışmaları da başarıyla yapmıştır. 1980 ihtilali sonrası düzenlenen yeni Anayasa gereği mevcut İslam Enstitüleri de İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmüştür. Daha sonra Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı olacak olan Turgut Özal'ın başbakan olduğu hükümetler döneminde kurulan üniversitelerin bünyesinde açılan yeni ilahiyat fakülteleri ile genel sayı bugün 23 olmuştur.

Bu teknik bilgilerden ziyade genel olarak bu fakültelerin misyonu üzerinde durmak istiyoruz. Bu misyonu kıdemli bir ilahiyatçı sıfatıyla Beyza Bilgin şöyle özetlemektedir: “Bugünkü anlamıyla ilahiyat, dinin menşei, tarih içindeki etkinliğini ve değişik alanlardaki faaliyet şekillerini araştıran ilimlerin bütünüdür. **İlahiyatın görevi**, dinin tarih içindeki işleyişini araştırarak bugünkü din öğretimine bilimsel katkılar sağlamaktır. İslam inancının, onun hayatı yorumlayışının, yaşayış biçimleri ile ilgili tavsiyelerinin günümüz dünyasının gerçekleri ve ihtiyaçları ile birlikte nasıl anlaşılacağı ve uygulanacağı konusunda bilgi vermek İslam İlahiyatının görevidir. **Bunun için ilahiyat günümüzün hızla değişen dünyasındaki yenilikleri günü gününe izleyerek çalışmak durumundadır.**”³⁷

35. M. Zeki İçsan, “İslam İhya Hareketi, Modernizm ve Nurettin Topçu.”, Türkiye Günlüğü, Kasım-Aralık 1994. Sa: 62.

36. Laikliğin kökeni ve Türk aydınları tarafından nasıl anlaşıldığına ilişkin geniş bilgi için bak: Durmuş Hocaoğlu, Sekülerizm, Laisizm ve Türk Laisizmi, Türkiye Günlüğü, Temmuz-Ağustos, 1994.

37. Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, 5.

Hayatın bir gerçeği olan dini yaşam, hızla değişen sosyal şartlar ve genç Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaşanan tecrübeler, yukarıda altını çizdiğimiz ifadelerin önemini daha da artırmaktadır. Çünkü, sosyal yaşamın bir gerçeği olan din olgusunu gelişen zaman ve tarihsel şartlar altında yeniden anlayıp yorumlayarak onu yaşanan hayat ile kaynaşmasını sağlayacak çalışmalar yapılmadığı takdirde, yaşamın ve çağın gerisinde kalan anlayışlar ile devamlı çatışmalar yaşanacak ve sosyal bünyede rahatsızlıklar devam edecektir. Özellikle günümüz dünyası için bu durumun önemini yine Beyza Bilgin'den yapacağımız bir alıntı ile devam ettirmek istiyoruz:

“Günümüzde toplumlar genişlemiş, karmaşıklaşmıştır. Öğrenilecek şeyler çoğalmış, bilgi birikimi, kuşatılması imkansız hale gelmiştir. Hayatın değişik alanları, değişik branşların konusu olmuştur. Yeni ihtiyaçlar yeni problemleri getirmekte yeni problemler yeni araştırmaları gerektirmektedir. Bu sebepten, ilahiyata bir **‘Arama Hareketi’** denebilir. Arama hareketinden maksat, **kendisi bir bilim olmayan dini inancın bilimsel yöntemler ve araçlardan yararlanılarak daha iyi anlaşılır, başkalarına daha iyi anlatılabilir ve hayatın değişik alanlarında ortaya çıkan problemlerin çözümlenmesine katkıda bulunur hale getirilmesidir.** Bu çalışması ile ilahiyat, Kur’an öğütlerinden kaynaklar her türlü uygulamanın teorisini geliştirir, uygulamaya rehberlik yapar. Bu türlü çalışma, her biri için aynı derecede olmasa bile, ilahiyatın bütün branşları için söz konusudur.”³⁸

Beyza Bilgin’in yukarıda alıntıladığımız **“Arama Hareketi”** ifadesi gerçekten de çok önemli ve dikkat çekicidir. Zira söz konusu fakülteler, hayatın gerçekleri ile iç içe olarak bu arama ve araştırmayı yapmalıdırlar. Yoksa, sadece geçmişe ait görüşlerden ve tarihin herhangi bir dönemine ait olan hayat anlayışlarından hareketle günümüz problemlerini çözmeye imkan yoktur. Bu nedenle, araştırmalar o kadar geniş bir alanda ve yine geniş imkanlar ile olmalıdır ki; mümkün ise bütün ilahiyatçı ilim adamları globalleşmiş dünyayı yakından görüp tanımalı ve onlarla yakın temas halinde olmalıdır. Kanaatimizce, fen bilimlerindeki gelişmeleri takip için Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş ülkelere gidildiği kadar, sosyal bilimler yönüyle de dünyadaki gelişmeleri zamanında takip edebilmek ve yaşanan çağdan kopmamak için, bu alanda da gidilmelidir. Entegre olmak durumunda olduğumuz hatta bazı noktalardan da mecbur olduğumuz bir dünya ile daha sıkı bir ilmi diyaloga ilahiyatçıların ihtiyaçları vardır.

75 yıllık Cumhuriyet tecrübesi ile görülmüştür ki, Türk Milleti'nin çağdaş bir dünyayı inşa edebilmesi ve yine çağdaşları olan devletler ve milletlerle her alanda onurlu bir yarış içinde olabilmesi ve devlet-din ilişkisi ve genç sayılabilecek Cumhuriyetin ebed müddet devamını sağlayabilmek için, % 99'u Müslüman olan bu ülkede, bu kahir ekseriyeti doğru yönlendirecek ve onlara rehber olacak gerçek ilim ehli ilahiyatçılara şid-

38. Beyza Bilgin, a.g.e., 6.

detle ihtiyaç vardır. Zira son bir iki yıl içinde kamu oyuna yansıyan televizyon programlarındaki tartışma ve oturumlarda görüldü ki; insanımız doğru bir rehberlik hizmeti alamaz ise rehberini sahtekarlardan ve dini istismar edenlerden seçebilmektedir. Bu olumsuz gelişmeleri önlemenin en emin yolu ise hiç şüphesiz iyi bir din eğitimi ve ilahiyat çalışmalarıdır. Sözüün burasında tekrar Beyza Bilgin'in tespitlerine dönüyoruz ve tüm ülke çapındaki dini eğitim ve irşad çalışmalarında ilahiyatların üstlenmiş olduğu misyon hakkındaki görüşlerini veriyoruz:

“Okullardaki eğitimin olduğu kadar camilerdeki öğretimin de ilahiyat araştırmalarına ihtiyacı vardır. Okullar ve camiler ilahiyat araştırmalarının yayıldığı alanlardır. Fakat onlar aynı zamanda ilahiyat araştırmalarının konusudur. Çünkü her birinin eleştirici dü-şünceye, sorumluluklarının bilincinde danışmanlara ihtiyaçları vardır. Uygulamadan gelecek eleştirici sorular ve yeni problemler, sadece din eğitimine değil, aynı zamanda ilahiyat branşlarının bütününe yöneltilmiştir. İlahiyattan gelecek açıklayıcı yorumlar ve prensip kararları olmadan, din eğitimi ve öğretimi sağlıklı biçimde çalışmaz ve etkili olmaz.”³⁹

Din-devlet ilişkisini incelediğimiz yerde ifade edildiği üzere, Müslüman bireyin ve yine Müslüman topluluğun din konusundaki ihtiyaçları ehil ve uzmanlar tarafından verilemeyince bunlar, illegal örgütlerin ve devletin bütünlüğü ve bağımsızlığı konusunda ciddi tehditler oluşturabilecek olan teşkilatların eline kalmaktadır. Malzeme olarak bu gayr-i meşru gruplar, devletin dini ihmal ettiği hatta dini ortadan kaldırmak istediği gibi, halkın en hassas olduğu noktadan yaklaşarak onları emelleri doğrultusunda kullanmaktadırlar. Halbuki yerinde de ifade edildiği gibi, Atatürk'ün din devlet ilişkisine ait en hassas olduğu konu dinin istismarı konusudur. Hemen bütün devrimlerde bu hassas konu dikkate alınmış ve tarihi tecrübeden de hareketle, yeni bir istismar ile yeni zararların oluşmasına imkan verilmemeye çalışılmıştır.⁴⁰

Elbette Atatürk'ün büyük hassasiyetle başlattığı bu uygulama takipçileri tarafından aynı hassasiyetle devam ettirilemedi. Sonuçları herkesçe malumdur. Ama biz bugünü ve yarını alakadar eden yönü düşünüyoruz ve aynı yanlışlıkların tekrarlanmamasını ve genç Cumhuriyetin aksayarak ve ara rejimlerin dayatmalarıyla değil koşar adımlar ile; yetiştirdiği gerçek demokratlar ve **fikri hür vicdanı hür nesillerle** istikbale koşsun istiyoruz. Bu bağlamda ise ilahiyat fakültelerinin üstlendiği misyonun oldukça önemli ve tarihi bir misyon olduğu kanaatindeyiz. Devletin resmi politikası ve Y.Ö.K. (Yüksek Öğrenim Kurumu) kararları bu misyonu engelleiyici değil, aksine başarılı bir şekilde bu misyonu ifa ettirmeye uygun olduğu taktirde; -şimdiki haliyle bile bunu yapmaktadır- ilahiyat fakülteleri Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bağımsızlığı, bütünlüğü, çağdaş

39. Beyza Bilgin, a.g.e., 6.

40. Bu konuda oldukça önemli tespitler ve tarihi hakiller için bak: Yümni Sezen, Humanizm ve Atatürk Devrimleri, 290-298.

normları yakalayıp medeniyetler yarışındaki onurlu yerini alması noktasında çok ulvi görevleri başarıyla yapacaktır. Bunu yaparken de, göstermelik, rejim yarıdakçılığı v.s. gibi onlara asla yakışmayacak bir görüntü ile değil, ilmi araştırmalarıyla ulaştığı doğrular ve gerçekler ışığında bu misyonu eda edecektir.

D- Sonuç ve Teklifler

Türkiye Cumhuriyetinin ilelebed var olması için kendilerine oldukça büyük görevler düşen ve bu görevlerinin bilincinde ve idrakinde olan ilahiyat fakülteleri ve üstlendikleri misyon ile ilgili söylenebilecekler elbette bu ifade edilenlerin çok çok üzerindedir. Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu konudaki bazı teklifleri de sonuç olarak ifade etmek istiyoruz.

1- İlahiyat fakültelerinin öğrenci kontenjanı artırılmalı ve teşvik edilmelidir. Çünkü, buralarda yetişen öğrenciler yurt çapında her alanda alacakları görevi devlet-din bütünlüğü içinde yürüteceklerdir. Toplumda gözlemlenen ve art niyetli olarak da körüklenen devlet din çatışması bu elemanların gayretiyle aşılabilecek ve çözülecektir. Özellikle geçmişinde medreselerin önemli ölçüde ağırlığı olduğu doğu ve güney-doğu gibi bölgelerde bu misyonun önemi son derece büyüktür. Bu bölgelerdeki ilahiyat fakülteleri ayrıca bir destek ve teşvik ile çalıştırılmalı ve bölgedeki ağırlığını hissettirmelidir. Bu hissedilen ağırlık aynı zamanda devletin o yöre halkı ile olan ilişkilerinin iyileşmesi ve var olan yanlış kanaat ve ön yargıların ortadan kaldırılması anlamına gelecektir.

2- Türkiye Diyanet İşleri Teşkilatı din hizmetlerini ilahiyat kadrolarıyla ve onların işaretleriyle yürütmeli ve bu iki kurum arasında daha ciddi bir diyalog olmalıdır. Diyanete bağlı kurumlarda çalışan din eğitimcisi ve temsilcisi memurlar sıklıkla ihtiyaçların vereceği seminerlere iştirak ettirilmelidirler. Özellikle bu fakültelerin çıkarmış olduğu yayınlar ve bilimsel çalışmalar, imkan ölçüsünde bütün din görevlilerine ulaştırılıp okunması sağlanmalıdır. Çünkü, pek çok din görevlisinin öğrenip araştırmasına imkan olmayan çok önemli konular bu yayınlar arasında kalıp gitmemelidir. Onlar bu yayınları okuyarak taşıdıkları yanlış düşüncelerden ve daha önce öğrendikleri yarım yamalak bilgilerden de kurtulmalıdırlar. Günde beş kez camide halk ile iç içe olan bu önemli kadroların bilgileri sık sık temizlenmelidir. Kıymetli ilahiyatçıların çalışmaları da sadece birer akademik araştırma olmak talihsizliğinden kurtulmalı ve halkın hizmetine ve irfan hayatına sunulmalıdır. Öyle inanıyoruz ki; bugün ilahiyat fakültesi dergileri arasına haps olmuş değerli araştırmalar ve bilgiler, diyanet teşkilatı bünyesindeki bütün görevlilere ve belirli seviyede eğitim almış halk kesimine ulaştırılabilirse, en azından devletin dindarlar ile olan bir çok probleminin ana kaynağı olan yanlış dini telkinin meydana getirdiği olumsuzluklar azalacak ve tabii bu arada sosyal problemler de azalmış olacaktır.

3- Samimiyetle inandığımız bir diğer husus da, ilahiyat fakültelerinin kültürel etkinlikleri arttırıldıkça, insanımızın daha doğru bir din ile tanış-

malarının sağlanmış olacağıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kendinden beklenen misyonu o günkü olumsuz şartlar nedeniyle tam edemediği de olsa ilahiyat fakülteleri; 21. Yüzyıla girilen şu yıllarda Türkiye Cumhuriyetinin başı dik kendine güvenle ileri doğru atacağı adımlarda görevi büyük, ulvi ve kutsaldır. Fakültelerimizdeki bütün öğretim elemanları da bu tarihi misyonun farkındadır.

4- Türkiye Cumhuriyetini “nice 75 yıllara...” dileğinde bulunurken, ilahiyat fakülteleri için de aynı temennide bulunuyoruz. Devleti halkı ile bir bütün Türkiye Cumhuriyeti’nin, halkı her türlü inanca saygıyı kabullenmiş ve ayrı ayrı din ve mezheplerden olmanın doğallığını özümsemiş, bölünüp parçalanmaz bir bütün halinde ebede doğru koşmaları ve karşılaşacakları her türlü engelleri beraberce (devlet-millet bütünlüğüyle) aşmaları ve geçmeleri dileğiyle...

4 Kasım 1998

Diyarbakır

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Turan Alkan;** “21. Yüzyılın Başlarında Atatürkçülüğün Durumu”, Türkiye Günlüğü, Mayıs-Haziran 1994.
- Ali Yaşar Sarıbay;** “Demokrasinin ‘Prelude’ Olarak Kemalizm”, Türkiye Günlüğü, Mayıs-Haziran, 1994.
- Beyza Bilgin;** “Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 185. Ankara 1988.
- Durmuş Hocaoğlu,** “Sekülerizm, Laisizm ve Türk Laisizmi”, Türkiye Günlüğü, Temmuz-Ağustos 1994.
- Dücan Cündioğlu;** “Türkçe Kur’an ve Cumhuriyet İdeolojisi”, İstanbul, 1998.
- Etyen Mahcupyan;** “Kemalizm: Bir Geçiş Dönemi”, Mayıs-Haziran, 1994.
- Hakkı Naşit Uluğ;** “Üç Büyük Devrim”, Ak Yayınları İstanbul 1973.
- Mehmet Ali Kılıçbay;** “Atatürkçülük ya da Türk Aydınlanması”, Türkiye Günlüğü, Mayıs-Haziran, 1994.
- Mithat Baydur;** “Modernleşme Bağlamında Tanzimat”, Türkiye Günlüğü, Kasım-Aralık 1994.
- Mustafa Öcal;** “İmam Hatip Liseleri ve İlk Öğretim Okulları”, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994.
- M. Zeki İşcan;** “İslam İhya Hareketi, Modernizm ve Nurettin Topçu”, Türkiye Günlüğü. Kasım-Aralık, 1994.
- Nur Vergin;** “Din ve Devlet İlişkileri: Düşüncenin Bitmeyen Senfonisi”, Türkiye Günlüğü, Temmuz-Ağustos, 1994.
- Preston Hughes;** Atatürkçülük ve Türkiye’nin Demokratikleşme Süreci, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994.
- Söylev;** II. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay. Ankara 1982.
- Süleyman Demirel;** I. Din Şurası Açılış konuşması, 1-5 Kasım 1993. Diyanet İşleri Başkanlığı yay. Ankara 1995.
- Şerif Mardin;** “Atatürk’ü Anarken”, Türkiye Günlüğü, Mayıs-Haziran, 1994.
- Toktamış Ateş;** “Atatürk Kavga Sebebi Olmamalıdır.” 10 Kasım 1996, Zaman Gazetesi.
- Yünni Sezen;** Humanizm ve Atatürk Devrimleri, Ayışığı Kitapları 1, İstanbul.